

'40-'45

Niet voor kinderen

Ruim zeventig jaar na dato verschijnt het eerste fotoboek over Amsterdam in oorlogstijd. Het brengt die periode over een zeer breed spectrum tot leven; van dagelijkse scènes tot propagandabijeenkomsten en de pijnlijke Jodenvervolgung.

tekst: Esther Wils

Bekend terrein kan een heel andere sfeer aannemen, zo blijkt uit *Stad in oorlog*. Het Stadarchief Amsterdam heeft een tentoonstelling ingericht met die titel, het gelijknamige boek werd samengesteld door historici René Kok en Erik Somers van het Nederlands Instituut voor Oorlogs Documentatie (NIOD). Honderden foto's tonen Amsterdam onder de Duitse bezetting. Die drong door op alle terreinen van het leven; de Duitsers waren net zo grondig als hun reputatie luidde en zetten de wereld voor zo veel mogelijk naar hun hand, tot aan de verkeersborden toe. Het NIOD bouwt in samenwerking met de Nederlandse oorlogs- en verzetsmusea aan Beeldbank WO II, die steeds aangroeit en te bezoeken is op www.beeldbankwo2.nl.

Het instituut riep de burgers direct in 1945 al op hun amateurkiesjes ter beschikking te stellen. Daarmee is een bijzondere basis gelegd, die de collectie onderscheidt van de meeste andere op dit terrein. Ook uit Duitsland komen nog altijd amateurfoto's uit soldatenalbums boven water. *Stad in oorlog* bevat dan ook foto's van Nederlandse burgers, van Duitse soldaten en persdientsten en ook van de verzetsgroep de Ondergedoken Camera, waaraan grootheden als Emmy Andriessen, Charles Breijer, Cas Oort-huys en Ad Windig deelnamen. Niet alle foto's zijn als beeld direct opvallend of interessant, maar de lange bijschriften geven er steeds betekenis aan en bieden breed inzicht in de oorlogssituatie. Het werd de burgers pas in 1944 verboden buiten de

▲ Halt, 19 november 1941. Een verkeersagent op de Dam gebruikt het nieuwe, op last van de bezetter doorgevoerde klapbord. Op het bord stond niet langer 'Stop', maar 'Halt'. 'Stop' zou te nadrukkelijk uit het Engels afkomstig zijn. 'Halt' is van Duitse oorsprong en werd gebezigd als militair commando. © BEELDBANK WOII/NIOD.

deur te fotograferen, en ook toen wisten velen stiekem foto's te maken. We zien dan ook dat 'het leven' lange tijd 'doorgaat', zoals een van de hoofdstuktitels luidt: kinderen vissen in de gracht, mensen vermaken zich op het ijs. Er zijn beelden bewaard van bruiloften, en foto's van inventieve oplossingen voor tekorten, zoals het vervoer op houtgas, gestookt in speciale aanhangers bij de tram, turfsteken aan de rand van de stad. Maar er zijn ook ellendige situaties vastgelegd, zoals het gedwongen vertrek van de Joodse burens, bepak en bezakt, met benauwde gezichten of nog vrolijk zwaaiend – je weet niet wat erger is.

▲ Luchtbescherming, oktober 1939. Op het dak van de 'Wolkenkrabber' op het Daniël Willinkplein (nu Victorieplein) controleert een onderhoudsmonteur een van de 45 sirenes die Amsterdam moeten waarschuwen bij luchtalarm. © NATIONAAL ARCHIEF/SPAARNESTAD.

▲ Charles Breijer fotografeert vanuit zijn fietstas een Duitse wachtpost aan het Stützpunkt Emmaplein. © NIOD.

▲ Duitsland, 25 april 1945. Amerikaanse en Sovjet-soldaten ontmoeten elkaar bij Torgau aan de Elbe. De ontmoeting tussen de geallieerde grootmachten werd enthousiast ontvangen: in Moskou werden vreugdeschoten gelost, op Times Square in New York werd gedanst. © NATIONAL ARCHIVES.

▲ Duitsland, najaar 1944. Hitler in zijn persoonlijke Führermaschine, type FW Condor. © BEELDBANK WO II/NIOD, WALTER FRENTZ.

Vlees en bloed

Soms moet je dingen zien om ze te kunnen geloven. Veel van deze foto's drukken je met de neus op feiten die er niet in willen. Het leedvermaak om het lijden van anderen (militairen tegenover Joden, wraaknemers op NSB'ers of 'moffenhoeren'), de executie van mensen die voor een massagraf worden geplaatst, uitgehongerde lijven, angst in de ogen; de wanhoop van de geportretteerden is moeilijk te verdragen. Plaatsvervangende schaamte krijg je ook van de foto's. Je zoon, broer of vader zal maar bij de Nederlandse politie hebben gezeten, die ijverig meehielp Joden op te pakken. Je zal als kind of puber maar gekiekt zijn terwijl je de Hitler-groet bracht – voor altijd besmet, terwijl je nauwelijks idee had waar het om ging en waarschijnlijk vooral trots was op het pakje dat je kreeg als Jeugdstormer. Ongelooflijk is het feit dat de grote zaal van het Concertgebouw en het museumplein enorme, pompeuze nazi-vieringen hebben gehuisvest; dat de stad volhing met propaganda-affiches, en borden met teksten als "Kommandatur", "naar schuilplaats", "Alleen toegang voor Joden", "Judenstrasse/Joodschestraat". Plekken waar je nu niets meer aan ziet, waren net zo goed decor van het boosaardige bewind dat in Nederland vijf jaar aan de macht was. In *Het grote 40/45-boek*, net uit in een voordelige en herziene uitgave (de eerste was

van 2011 en is uitbundig geloofd in de pers) toont de oorlog zoals die in vele landen werd beleefd, niet alleen in Amsterdam. Juist die gelijktijdigheid van de foto's over zo'n groot gebied: van Frankrijk tot Nederland, van Engeland tot Rusland, mét de inzet van Amerikanen, en de enkele beelden van Indië en Japan, maakt duidelijk wat de omvang en de impact van de oorlog was. De helft van de bewoonde wereld had ermee te maken, bij wijze van spreken. We zien Japanners die in Amerika – waar ze als migranten woonden – op de akker dwangarbeid moeten verrichten; we zien Franse vrouwen en kinderen die bij een beschieting schuilen achter een heg, we zien Russische en Amerikaanse soldaten samen vieren dat ze de nazi's hebben verslagen. Dat geeft een sterk gevoel van relativiteit en de fragiliteit van de vrede: nu staan die grootmachten – na de Koude Oorlog en een periode van ontspanning – atweer in een zeer gecompliceerde verhouding tot elkaar. Meer dan het Amsterdam-boek bevat deze uitgave kleurenfoto's, wat het effect heeft – ook benoemd door Kok en Somers – dat de realiteit ervan nog sterker doordringt. Het vreselijkst is wat mij betreft het portret van Hitler, de bedenker en aanjager van dit alles; in kleur ziet hij eruit als een mens van vlees en bloed, ontegenzeggelijk van dezelfde soort als wij. ●

Stad in oorlog. Amsterdam 1940-1945 in foto's
René Kok en Erik Somers
W Books
Intekenprijs € 29,95, na 17 mei € 34,95
De gelijknamige tentoonstelling vindt plaats in het Stadsarchief Amsterdam, duurt tot en met 14 mei en is vrij toegankelijk.

Het grote 40/45-boek
René Kok en Erik Somers
W Books
€ 19,95